

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ БОРТПРОВІДНИКІВ

У статті розглянуто процес професійної адаптації фахівців авіаційної галузі як чинника формування готовності майбутніх бортопровідників. Здійснено аналіз науково-педагогічної літератури, присвяченої вивченню проблеми професійної адаптації та її впливу на формування готовності фахівців різних спеціальностей. Досліджено різні підходи до трактування поняття «адаптація» як в українській, так і зарубіжній науковій літературі.

Ключові слова: *готовність; готовність майбутніх бортопровідників; професійна адаптація; професійна адаптація майбутніх бортопровідників; майбутні бортопровідники; адаптаційні можливості.*

Постановка проблеми та її актуальність. Глобальна цивілізаційна криза початку ХХІ століття, охопивши освітню галузь, проявилася у фрагментарності бачення людиною реальності, що, в умовах народження постіндустріального інформаційного суспільства, не дозволяє їй адекватно реагувати на загострення енергетичної кризи, девальвацію моральних норм і духовних цінностей, калейдоскопічність зміни технологій та стабільність політичної ситуації. Не викликає сумнівів, що з позицій гуманізації суспільства і освіти, орієнтація на людину, фундаментальні цінності, рішуча демократизація освіти – це питання, які варто розглядати по-іншому: саме особистість фахівця має пред'являти все більші вимоги до виробництва, у тому числі й до кваліфікації праці, її інтелектуального і творчого змісту. Ці вимоги будуть неухильно зростати з підвищенням рівня загальної та професійної освіти людини. Сьогодні під лавиною інформації ми страждаємо від нездатності охопити комплексність проблем, зрозуміти зв'язки і взаємодії між речами, які у нашій сегментованій свідомості перебувають у різних сферах [1]. Ця думка відомого українського вченого С. Гончаренка є підтвердженням того, що на часі виникла об'єктивна необхідність у підготовці майбутніх бортопровідників до професійного навчання нового типу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відомо, що у навчально-виробничому процесі навчальних центрів, де сьогодні відбувається процес формування готовності майбутніх бортопровідників до професійної діяльності, вирішальну роль відіграють викладачі спеціальних дисциплін та майстри виробничого навчання, адже саме вони організують навчально-пізнавальну діяльність майбутніх бортопровідників. Професійно-орієнтована організація діяльності викладачів центру спрямована на оволодіння майбутніми бортопровідниками професійними знаннями, уміннями і навичками самостійно аналізувати виробничі ситуації і знаходити способи їх вирішення, а також на розвиток інтелектуальних і психофізичних здібностей майбутніх бортопровідників. На думку багатьох дослідників, у зв'язку з цим, процес професійної адаптації набуває надзвичайно важливого значення, оскільки в її процесі викладачі мають змогу впливати на розвиток професійно значущих якостей майбутніх фахівців, необхідних для формування їхньої готовності до професійної діяльності [2]. Це пов'язано з тим, що розвиток нових технологій, інноваційні процеси в освіті, перехід до компетентісного підходу, необхідність формування мобільних кваліфікованих робітничих кадрів – вимагає від педагогів професійного навчання мобільності та готовності працювати в умовах постійних змін. Саме такий сучасний викладач, відкритий до всього нового, здатний швидко адаптуватися в складних умовах професійної і соціальної дійсності, самостійно й відповідально приймати рішення, орієнтований на успіх і постійне самовдосконалення, спроможний сформував у майбутніх бортопровідників готовність до подальшої професійної діяльності. Але реальність навчального процесу формування готовності майбутніх бортопровідників така, що існує ряд протиріч між: стратегічними напрямками розвитку вищої професійної освіти в Україні та реальним станом фахової підготовки бортопровідників; потребою в спеціалістах, які володіють навичками професійної комунікації, та традиційною орієнтацією на вузьку професіоналізацію та теоретизованість навчального матеріалу; домінуванням традиційних підходів та необхідністю застосування інноваційних інтегрованих технологій формування готовності майбутніх бортопровідників до професійної діяльності в авіаційних навчальних центрах і розвитку їхніх професійних і особистісних якостей в процесі подальшої адаптації. Крім того, при виконанні своїх фахових обов'язків бортопровідник має

керуватися нормами професійної моралі і етики, від сформованості яких значною мірою залежить довіра і ставлення пасажира до всієї системи авіаційних перевезень. Таким чином, важливість професійних і особистісних рис у бортпровідників актуалізує необхідність удосконалення структури та змісту організації професійної підготовки в навчально-виховному процесі навчальних центрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен адаптації вивчався з різних позицій такими авторами як В. Ащепков, М. Бордуков, Л. Єгорова, Л. Земцова, І. Зимня, І. Калайков П. Кузнєцов,

А. Мароква, Г. Медведєв, Л. Мірославова, Л. Мітіна, О. Мороз, Д. Ольшанський, В. Петровський, Н. Шамрай, при цьому, кількість видів адаптації у різних дослідників істотно відрізняються. Так, дослідник Г. Медведєв виділяє два види адаптації фахівця: соціальну і професійну; Л. Єгорова називає три види адаптації: соціальну, професійну, соціально-психологічну; Д. Ольшанський розрізняє соціальну, психологічну, біологічну і фізіологічну адаптації; П. Кузнєцов виокремлює економічну, побутову, регулятивну, сексуальну, комунікативну, когнітивну адаптації;

О. Мороз розглядає 8 видів адаптації: професійну, соціально-психологічну, соціальну, правову, суспільно-політичну, психофізіологічну, побутову, кліматогеографічну.

У зарубіжній літературі адаптація розглядається як: форма захисного пристосування людини до соціальних вимог (П. Ділор); засвоєння соціальних ролей (Т. Парсон); подолання напруги (А. Ходаков); вихід зі стресової ситуації (Г. Сельє); сукупність пристосувальних реакцій, в основі яких лежить активне освоєння середовища, його зміна, і створення необхідних умов для успішної діяльності (Т. Шибутані).

Адаптація як процес і адаптованість як властивість особистості нерозривно пов'язані з інформаційними процесами, що відбуваються сьогодні в складних самоорганізованих відкритих системах, які обмінюються інформацією з зовнішнім середовищем, природою, суспільством, техносферою.

У зв'язку із вступом суспільства в постіндустріальну епоху власного розвитку, яка характеризується експоненціально наростаючим потоком інформації, швидким кількісним і якісним формуванням ноосфери, особливо важливим стає процес адаптації людини в суспільстві, професійній діяльності та особистому житті.

Суть феномену «адаптація» з позиції біології та фізіології людини розглядається у двох контекстах: як механізм еволюції біологічного виду, спільноти і як механізм пристосування окремих індивідів до впливу зовнішнього середовища. З позиції соціальних наук пропонується кілька формувань феномена адаптації та його характеристик, а саме: «адаптація» (від лат. *adaptatio* – пристосовувати, влаштувати) – це пристосування організму, особистості, її систем до характеру окремих впливів або до змінених умов життя в цілому, завдяки чому створюються можливості для оптимального функціонування організму, особистості в незвичній ситуації.

Виходячи з того, що зміни в соціумі значно перевищують динаміку особистісної готовності до їх адаптації, система освіти в цій ситуації покликана допомогти бортпровіднику сформувати в собі якості, необхідні для становлення професійної, конкурентоздатної, активної особистості, спроможної адаптуватися до реальних умов майбутньої професійної діяльності. Тому адаптація як процес і адаптованість як властивість особистості стають для майбутнього бортпровідника основоположними в процесі його підготовки до майбутньої професійної діяльності. Дослідник В. Ащепков наголошує на необхідності реалізації у майбутніх фахівців такої адаптивної функції як психологічна, соціальна, дидактична, методична, наукова, специфічна, виховна, біологічна, фізіологічна, економічна, побутова, політична, правова, етнічна, кліматогеографічна.

На наш погляд, виходячи із особливостей професійної діяльності майбутніх бортпровідників, професійна адаптація є процесом входження майбутнього бортпровідника в нове соціально-професійне середовище, в систему міжособистісних відносин певного колективу, під час якого відбувається вироблення еталонів мислення й поведінки відповідно до системи цінностей і норм поведінки колективу. Саме тому готовність до професійної діяльності в процесі адаптації і є одним з невід'ємних показників професійної та соціальної зрілості бортпровідника, тією особливою межею, яка характеризує внутрішню готовність людини до якісних змін. Розглянемо їх.

Як свідчать результати досліджень науковців Р. Макаров [3], для майбутніх бортпровідників соціальна адаптація є основоположною порівняно з іншими видами адаптації. Саме тому під соціальною адаптацією будемо розуміти багатofакторний і багатovимірний процес входження майбутнього бортпровідника в професію оточення для спільної діяльності в напрямі прогресивних

змін як особистості так і середовища.

Відомо, що у навчальному центрі, де здійснюється формування готовності до професійної діяльності, соціальним середовищем для майбутніх бортпровідників є педагогічний колектив і колектив слухачів навчального центру, які забезпечують взаємодію, спілкування, узгодженість з соціальним середовищем кожного фахівця.

Психологічна адаптація майбутніх бортпровідників тісно пов'язана з соціальною і обумовлена суспільним характером змін навколишнього середовища та людської свідомості, яка розглядається нами як реакція на новизну навколишнього середовища, що передбачає мотивацію адаптивної поведінки людини, формування мети і програми її поведінки. При цьому, психологічна адаптація надає динаміці адаптивної діяльності, індивідуально-емоційного забарвлення відповідно до особливостей психіки індивіда. Характер протікання психологічної адаптації залежить від особливостей професійної адаптації, оскільки джерелом емоційної напруженості й дискомфорту можуть стати помилки і невдачі саме професійного плану. За теорією дослідника А. Венгера, причина дезадаптації індивіда може полягати в психологічних особливостях особистості, яка адаптується, особливостях її діяльності та взаємовідносин з оточуючими [4].

Погоджуючись з дослідником К. Платоновим, ми вважаємо, що основою адаптації майбутніх бортпровідників є професійна адаптація, що здійснюється шляхом систематичного виконання діяльності, яка постійно ускладнюється в нових умовах діяльності. Вона має свою структуру, форму, зміст, механізми, рушійні сили, траєкторію, тенденції та закономірності розвитку, які піддаються психолого-педагогічному коригуванню зсередини (з боку бортпровідника) і ззовні (з боку колективу). В той же час, низка дослідників пов'язує поняття професійної адаптації з оволодінням знаннями, уміннями, навичками, нормами і функціями професійної діяльності (С. Вершловський). Інші вважають, що адаптація – це «процес інтеграції в професію, оволодіння майстерністю, застосування професійних знань, умінь і навичок до конкретних ситуацій».

Ми вважаємо, що професійна адаптація, будучи процесом входження майбутнього бортпровідника в нове соціальне середовище та систему міжособистісних відносин певного колективу, під час цього процесу здійснює вироблення нових еталонів мислення й поведінки до системи цінностей і норм поведінки відповідного колективу [4]. Ці три компоненти професійної адаптації майбутніх бортпровідників до подальшої діяльності тісно взаємопов'язані і в реальній практичній діяльності, обумовлюючи один одного, утворюють єдине ціле. Тому, особливого значення в процесі адаптації набуває формування готовності майбутніх бортпровідників до професійної діяльності ще в навчальних центрах підготовки, де в процесі навчання майбутніх бортпровідників формується основа їх трудової, професійної діяльності, тобто – готовність до неї. Саме тому, поняття професійної готовності ми будемо розглядати як категорію теорії діяльності (стан), з одного боку, і як результат процесу підготовки, з іншого-тобто як установка на щось [10].

Таким чином, аналіз існуючих підходів до трактування поняття «готовність» свідчить, що найчастіше готовність досліджується як певний стан, свідомості, психіки, функціональних систем в ситуації відповідальних дій або підготовки до них. У цілому готовність до професійної діяльності розглядається як: активне перебування особистості в стані, що викликає діяльність; наслідок діяльності; якість, що визначає установки на професійні ситуації та завдання; передумова до цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості, ефективності; форма діяльності суб'єкта, яка включається в загальний потік його умов [11]. Головною особливістю готовності майбутніх бортпровідників, як відзначають дослідники, є інтегративний характер їхньої професійної діяльності, що виявляється в упорядкованості внутрішніх структур, узгодженості основних компонентів особистості професіонала, стійкості, стабільності та наступності її функціонування.

Процесу формування готовності під час професійної адаптації притаманні ознаки, що свідчать про цілісний вияв усіх особистісних якостей бортпровідника, зокрема його пізнавальної, емоційної та мотиваційної компонентів. Крім того, аналіз ряду наукових підходів формування готовності в процесі професійної адаптації дає змогу виокремити в ній дві складові: психологічну й діяльнісну, водночас реальність показує, що без наявності добре розвиненої професійної мобільності, яка передбачає володіння системою узагальнених професійних способів і умінь ефективно їх використовувати для виконання певних завдань у суміжних галузях виробництва і порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої, майбутні бортпровідники не мають перспективи не тільки професійного зростання, а й професійної адаптації.

Крім того, професійна мобільність передбачає також високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору й реалізації оптимальних способів виконання різних завдань у процесі професійної діяльності. Таким чином, в умовах швидких змін

техніки й технології виробництва професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури спеціаліста.

Заслуговує на увагу думка дослідника Р. Пріми стосовно того, що професійну мобільність доцільно розглядати як «основу ефективного реагування особистості на виклики сучасного суспільства, «своєрідний особистісний ресурс, що лежить в основі дієвого перетворення суспільного довілля і самого себе в ньому; системне багатогранне явище, що вимагає інтегрованого, міждисциплінарного дослідження; внутрішній (мотиваційно-інтелектуально-вольовий) потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації й діяльнісного реагування в динамічних соціальних і професійних умовах у відповідності з власними життєвими позиціями». Крім того, дослідник включає в це поняття готовність до змін, і «реалізацію цієї готовності особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинниками вибору; професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем» [6, с. 101-102].

Отже, в епоху глобалізаційних змін у суспільстві та за нових соціально-економічних умов розвитку ринкових відносин виникає необхідність не тільки підвищення професійного рівня авіаційних фахівців, а й сформованості в них готовності та здатності до професійної мобільності. На такий висновок нас наштотували результати дослідження, яке показало, що однією з провідних проблем формування готовності майбутніх бортпровідників в процесі професійної адаптації є їхня нездатність оцінити власні можливості й спрогнозувати особистісний розвиток, знайти власне рішення в ситуаціях вибору, відстояти власну індивідуальність, забезпечуючи перспективи кар'єрного зростання. Це, у свою чергу, породжує стереотипність професійного мислення й поведінкових штампів, невпевненість у собі і як результат-професійну приреченість (незадоволення роботою і водночас острах змінити її). Така незрілість професіонала, нездатність відповідати за себе й за результати своєї праці, невміння самокритично оцінити свою корисність на цьому поприщі стає причиною невдоволення собою, а часом, і психічної деформації особистості. Крім того, на цьому виникає суперечність між соціальним замовленням на професійну підготовку мобільних кваліфікованих фахівців й реальними можливостями майбутніх бортпровідників повноцінно виконувати завдання в умовах підготовки у навчальних центрах.

Таким чином результати дослідження свідчать, що формування готовності майбутніх бортпровідників до професійної діяльності в процесі адаптації буде ефективним, якщо будуть виявлені їх відповідні компетенції, (технічна, соціальна, психологічна і нормативно-етична компетенції, професійно-організаційні (менеджерські) компетенції; комунікативна компетенція і уміння працювати в команді; здатність до рефлексії і саморозвитку), особистісні якості і здібності (соціальна активність, яка знаходить вияв у готовності безпосередньо брати участь у різних громадських заходах, проектах різної змістової спрямованості), висока адаптивність до різних суспільних ситуацій, функціонально різних видів діяльності, креативність, творче перетворення будь-якої ситуації.

Практика показує, що професійна діяльність, яка не підкріплена науковою і методичною роботою, призводить до швидкого згасання професійної майстерності. На нашу думку, професіоналізм бортпровідників і їх професійна мобільність дуже тісно пов'язані між собою. Професійна мобільність власне й виявляється в умінні бачити і формулювати завдання на основі аналізу різних ситуацій і знаходити оптимальні способи їх вирішення.

Досліджуючи розвиток соціально-професійної мобільності, дослідник Ю. Калиновський виділяє такі критерії її оцінки: властивості та якості особистості (відкритість світу, довіра до людей і до себе, гнучкість, оперативність, локалізація контролю, толерантність); уміння (рефлексії, саморегуляції, самовизначення, цільовизначення); здібності (бачити і розуміти сутність змін у соціумі; бачити варіативність і альтернативність розвитку ситуації); здатності (конструктивно й продуктивно мислити, проектувати необхідні зміни в мікросоціумі, вирішувати проблеми, адаптуватися до змін) [5].

Висновки. Формування готовності бортпровідників до в професійної діяльності в процесі адаптації в умовах глобалізаційних змін у суспільстві передбачає розвиток їхньої професійної мобільності, яка являє собою певний триплекс, що включає: якості особистості, які забезпечують її внутрішній розвиток через сформованість ключових і загальнопрофесійних компетентностей; професійну діяльність, детерміновану подіями, що змінює середовище, і результатом якої виступає

самореалізація бортпровідника в житті та професії; процес перетворення бортпровідника, самого себе, а також навколишнього професійного та життєвого середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. Фундаментальність професійної освіти-потреба часу / С. Гончаренко // Проф.-техн. освіта. – 2005. – №1. – С.5 – 6.
2. Коваленко Е. Э. Дидактические основы профессионально-методической подготовки преподавателей специальных дисциплин: дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04/Коваленко Елена Эдуардовна. – Харьков, 1999.–407 с.
3. Макаров Р. Н. Авиационная педагогика: ученик / Р.Н. Макаров, С.Н. Неделько, А.П. Бамбуркін, В.А. Григорьевский. – Москва: Кіровоград: МНАПЧАК, ГЛАУ, 2005. – С. 140 – 141.
4. В. Азатьян, Ю. Котелянець. Толерантність, як складова професійного самовдосконалення майбутніх авіадиспетчерів
5. Калиновский Ю.И. Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона: дис. д-ра пед. наук: 13.00.01/Калиновский Юрий Исаакович. – СПб., 2001. – 470с.

I. Radzivilova

PROFESSIONAL ADAPTATION AS A FORMATION FACTOR OF FUTURE FLIGHT ATTENDANTS' READINESS

Summary. The process of professional adaptation of specialists in aviation industry as a factor of formation of future flight attendants' readiness is considered in the article. Pedagogical literature dealing with the problem of professional adaptation and its influence on formation of specialists' readiness in different spheres is analyzed. Different approaches to comprehend the concept «adaptation» in Ukrainian and foreign scientific literature are discussed.

Keywords: readiness; readiness of future flight attendants; professional adaptation; professional adaptation of future flight attendants; future flight attendants; adaptive capability.